

„A KIKELET ITT KELETEN IS OLYAN, MINT NYUGATON”

– Györe Balázs és Tábor Ádám
Szerb Jánosról

Szerb János egy nagyon sajátos, emlékezetes korszak furcsa és jellegzetes figurája, reprezentánsa volt, aki nem véletlenül viselte Szerb Antal családnevét és aki 1988-ban, harminchét évesen lett öngyilkos. Kiváló Tibet-kutató volt – valamint, úgymond, költő. De valóban költő volt-e, így írhatjuk-e le a legpontosabban, amit ezen a területen csinált? Mit is jelent egy költői, írói, művészi életmű? Hogyan kezeljük a beteljesületlen életműveket? Miért beteljesületlen, egyáltalán az-e ez az életmű?

Szerb János versei jórészt vagy talán kizárólag a hetvenes években születtek, és erről a korszakról szól Györe Balázs könyve is, amely felidézi Szerb János emlékét. Erre a korszakra meglehetősen eltérő módon szoktak emlékezni, akik akkoriban aktívak voltak: egyrészt az érett Kádár-kor valamilyen szolid létbiztonság, talán azt is mondhatjuk,

gyarapodás, az elfogadható életszínvonal, a tervezhetőség korszaka volt; másrészt egy másik emlékezés szerint ezek a tökéletes távollatlanság és a kilátástalanság évei voltak, amelyek nem tettek lehetővé jóformán semmilyen alkotótevékenységet, pláne művészi alkotást, s minthogyha éppen erről beszélnének Szerb János versei is: mindenféle művészi megszólalás érvénytelenségéről vagy lehetetlenségéről, kilátástalanságáról, arról, hogy ilyesmivel tulajdonképpen próbálkozni sem érdemes. Mintha ezt a művészi gesztust húzná alá ez a „performansz” is, az öngyilkossága. Ti most hogy gondoltok vissza ezekre az évekre, erre a fajta kettősségre, illetve kettősségnek éreztétek-e akkor, és milyennek érzitek most ezt a korszakot?

Györe Balázs: Mindenképpen kettősségről van szó – ketten is ülünk itt Tábor Ádámmal, akivel még az is összeköt bennünket, hogy nem csak Szerb János barátai voltunk élete egy-egy időszakában, hanem a mi (irodalmi) életünk is összefonódott, hiszen Ádámmal nagyon sok mindent kezdtünk el, próbáltunk csinálni együtt. Életrajzi tényként fontos azt is megemlíteni – hisz a korszakot is jellemzi –, hogy Szerb János első házasságánál – ami egy gyors, hirtelen kötött szerelmi házasság volt (nagyon fiatalon, alig húszévesen házasodott meg), Vigh Gyöngyit vette el feleségül, egy csodálatos lányt, aki több filmben is szerepelt: Mészáros Márta egyik filmjében, az *Örökbefogadás*ban főszerepet játszott – Ádám volt az egyik esküvői tanú. Érdekes, hogy eltelt egy kis idő, a házasság tönkrement, és Vigh Gyöngyi második házasságkötésekor – ami tulajdonképpen névházasságnak indult, Perry Andersonhoz, egy angol-ír származású történészhez ment hozzá azért, hogy elmehessen, kiszabaduljon ebből az országból (nagy probléma volt a maradás és a disszidálás kérdése is) – pedig én voltam az egyik esküvői tanú.

Tábor Ádám: Én a hetvenes évek első felében találkoztam többet Szerb Jánccsal. Nem voltunk közeli barátok egyáltalán, annak dacára, hogy fölkerít telefonon arra, mikor megismert egy lányt néhány napja, hogy öszszeházasodnak, és legyenek a tanúja – s akkor persze elvállaltam. Akkor még Balázst nem ismertük, aki egyetemi évfolyamtársa volt

Szerb Jánosnak, mi pedig a hetvenes évek második felében kerültünk össze vele, amikor János már tudományos pályára lépett. Ez a fajta kettősség ebben is megvan. A hetvenes éveket én amúgy nem úgy éltem át, mint ami lehetetlenné tette az alkotást, sőt nagyon is érvényes műveket lehetett alkotni, legfeljebb – a cenzúra miatt – nem lehetett a nyilvánosság elé vinni őket, csak legfeljebb szűk körű nyilvánosság elé; én magam szó szerint a hetvenes évek legelején – ’70 őszén –, nagyjából az egyetem elvégzése után kerültem be abba az underground neoavantgárd művészi-írói körbe, amelyben Szerb János – aki nálam négy évvel fiatalabb volt – is benne volt, ő ugyanis a kiváló költőnek és a Koós Anna–Halász Péter-féle lakásház, illetve később az emigráns Squat Theater vezető alakjának, Bálint Istvánnak az unokafivére volt. Mi pedig a Bereményi Géza révén megismert Ajtony Árpáddal és Bálinttal elhatároztuk, hogy létrehozunk egy, a kor trendjével ellentétes irodalmi szalont, ahol megbeszéljük egymás írásait. Először az volt a tervünk, hogy folyóiratot indítunk, majd amikor úgy láttunk, hogy az nem megy, legalább egy önálló antológiát akartunk létrehozni. Az említetteken kívül végül még Bálint lement Szajlára és fölhozta Oravecz Imrét, akinek akkor tűntek föl a versei és nagyon tetszettek nekünk; szerepelt még benne Lajtai Péter – akivel mostanában képzőművészként lehet találkozni –, Hajnóczy Péter, akinek csak az írásai voltak ott – amelyeket Ajtony Árpád hozott el (ő volt vele jó barátságban) –, Isztray Botond prózaíró, valamint Horváth Ágnes és Kollár Mariann költők. Szombat esténként találkoztunk Bálinték legendás Rottenbiller utcai műteremlakásán, ahol Vajda Lajos-képek voltak és ahol Vajda Júlia lakott, és lassanként mások is följöttek Bálint Pisti barátai közül: Halász Péterék, ifj. Kurtág György, Donáth Péter, Victor Máté – és így került föl Szerb János is oda, aki egyébként csak a beszélgetésekben vett részt meg hallgatott, nem is mondta, hogy ír; tudtam ugyan, de sose mutatott semmit.

JÁRKÁLJ CSAK, GÚZSBAKÖTÖTT!

*Úgy érzed: elfogyott a türelmed,
szalámit égen-földön nem lelsz,
s a paprika darabja is hat forint.
Ó légy elégedetlen.
Mert ez így nagyon kevés,
többet szeretnél, s már a
Tandori is beállt magasztalónak.
Lásd be hogy megcsúfoltattál,
ó, te, forradalom gyermeke,
telefonálj a forradalomért,
főleg a Belvárosban,
mert ott még nincs időszámító gép.
Járkálj csak, gúzsbakötött!
Vár rád sok tiszta havas,
a Mátra hatalmas csúcsai,
vár rád a tenger,
s Pozsonyban megérezheted
mily hatalmas ország vagyunk.
Menj a könyvtárakba,
menj a presszóba,
menj lakásokra és klubokban,
hirdesd az igazságod,
e kötél még nem elég szoros,
s igényeid túlzottsága önmagad fejletlenségéből
fakad,
ó népem, szeretlek, mint a kurva isten.*

A korszak sajátos nyomása mellett Szerb Jánosra egy másik teher is nehezedett: édesanyja Bálint Klára – az előbb említett Bálint István nagynénje –, aki János születése előtt a háború vége felé zsidóként, munkaszolgálatosként agyonvert Szerb Antal felesége volt, és a fiú annak ellenére az ő családnévét viselte, hogy genetikai-biológiai értelemben nem lehetett köze hozzá, hiszen jóval a születése előtt megölték... Szerb Jánosnak így aztán azzal, hogy viselte a nevet, részben a gyilkosság, másrészt egy, a korszakban nem különösebben támogatott, de sikeres és – az irodalomtörténete révén különösen is – népszerű szerző emlékével kellett együtt élnie. Szokták mondani, hogy ha az ember meg akar szólalni, a sikeres apa éppenséggel szintén nyomasztó lehet; nem véletlenül az a címe a halála után megjelent vékony kis kötetének, hogy Ha megszólalnék... Erről van szó, részben ez akadályozta meg a voltaképpeni megszólalásban?

Györe Balázs: Nem tudom, hogy ez akadályozta-e meg a megszólalásban, de azt tőle személyesen is tudom, hogy őt ez – legalábbis akkor, amikor mi jóban voltunk, a hetvenes évek elején – nagyon nyomasztotta. Ő ezzel a névadással soha nem értett egyet, az anyját emiatt hibáztatta, szerintem az élete végéig; borzasztó nagy teher volt a számára. Gondoljunk bele: Szerb Antal szülei örökre fogadták Szerb Antalné gyermekét, tehát ő ezáltal Szerb Antalnak a testvére is lett egyúttal, ugyanakkor az örököse, a jogutódja is. Szerb Antal szülei lettek a nagyszülők, mindig annak szólította őket, miközben valójában nem azok voltak. Nem tudom, ki volt az igazi apa. Ő megtudta, egyszer föl is kereste, de aztán nem volt több kapcsolata vele. Mindenesetre ez valóban nagy terhet, nyomást jelentett neki. Ugyanakkor Szerb Antal szellemisége, rajta keresztül Bálint Endre, Osvát Ernő – hisz ő is rokon volt –, Szerb Antalné első férjének, Szabó Lajosnak a szellemisége, meg Hamvas Béla, Tábor Béla szellemisége is meghatározó hatással volt rá. Maga a lakás, ahova följártam hozzá, a Batthyány utca 63. alatt, tele volt ezeknek az embereknek – az ottlétüknek – az emlékével, könyveivel,

plakettjeivel, a levegőjével; aki időt töltött ott, ha akarta, ha nem, ezt szívta magába. Emellett az oda való följárogatásomnak volt egy nyitott, szabad légkör: bármikor mehettem hozzájuk, soha nem éreztem azt, hogy zavarтам volna. A mamája vagy a felesége, Vigh Gyöngyi is nagyon nyitott volt – számomra

elsősorban ők jelentették a barátságot, a közvetlenséget: egy elszigetelt állapotból – az én családomban nem voltak neves művészek, tudósok – bekerültem egy ilyen nyitott szellemi légkörbe. Nagyon fontos időszak volt az életemben ez a rész, körülbelül 1972-től '74-ig.

EMLÉKEZÉS EGY KÜLÖNÖS NYÁR-ÉJSZAKÁRA

*valamelyik év
valamelyik tél
valamilyen lakás
valahova haza
E!*

Maradjunk még Szerb Antalnál kicsit. Most is úgy beszéltek erről a közegről, mint ami valamiféle védelmet, megértést, biztonságot jelentett a külvilággal szemben – a lakás, ahová bármikor föl lehetett menni és ott mindig volt valami olyasmi, ami föloldotta az ember idegenségét a városban. Ez nagyon emlékeztet – mint ahogy Györe Balázs könyvében az elbeszélés is – az Ulpius-ház szellemére, amelyik ugyanilyen biztonságot, barátságot, védettséget jelentett, illetve azt, hogy értik az embert (a főszereplő, Mihály nagy tapasztalata); s az Utas és holdvilágra utal Balázs regénye címe is: Mindenki keresse a saját halálát – ezt írja Ulpius Éva Mihálynak, amikor Tamásról érdeklődik. És ebben a történetben is nagyon ugyanúgy ér véget: vagy kilépnek ebből a világból, emigrálnak, vagy pedig valamilyen módon beleszoknak, úgy-ahogy megtalálják a helyüket, illetve a legradikálisabb gesztus, Ulpius Tamásé, amit itt Szerb János mintegy megismétel, úgymond az, hogy kilépnek magából az életből is, hogy megtalálják a saját halálukat. Valóban így kell elképzelni ezt a közeget? Amelyik itt-ott, különböző lakásokban találkozott, ezzel-azzal próbálkozott, ami hol működött, hol nem, hol hagyta a cenzúra, hol nem – e végül részben persze kudarcos térkeresés természetűe olyan, amilyennek Szerb Antal leírja az Ulpius-házat, tényleg volna hasonlóság?

Györe Balázs: Én azt mondanám – persze lehet, hogy beleképzelem az álmaim, a múlt-

tam vagy a jelenem –, hogy mindenképpen van. Szerb Antal könyve nagy hatással volt rám, már amikor először olvastam, nagyon korán, tizenöt-tizenhat éves koromban, azután később is. Bár akkor, amikor oda jártam föl hozzájuk a Batthyány utcába, nem fogalmaztam meg, nem érzékeltem ezt a hasonlóságot. Amikor meghallottam Szerb János halálhírét – hogy Bécsben, már tibetológusként, öngyilkos lett –, akkor döbbsentem rá ezekre a dolgokra; ekkor ugrott be a saját könyvem címe is, amit később adtam neki, s a regény, Bálint Endre, Osvát Ernő és a többiek is. Villámsújtottan ért, egy pillanatra minden megvilágosodott, éreztem ezeket a hasonlóságokat – negyven év elteltével nehéz persze válaszolni, mégis azt emelném ki, hogy mindenképpen érzékeltem ilyesmit.

Tábor Ádám: Én nem érzékeltem, de én soha nem jártam Szerb János lakásán, és – itt számít az a néhány év korkülönbség közöttünk – abban a közegben, amelyik az akkori undergroundot jelentette (pl. a Rottenbiller utcában, Halász Péteréknél, Galántai boglári kápolnájában, amíg be nem zárták, majd később a Fiala Művészek Klubjában, amit direkt mintegy menedékházként hagytak nyitva az ellenzéki avantgárd művészek számára), inkább az ellenkezője volt tapasztalható, egy nagyon is aktív lázadó művészet és élet. Persze volt dekadencia is, abban az értelemben, ahogy mindig, a hatvanas évek New York-i hippiművészetében is például. Szerb Jancsira azonban talán valóban állt, amit Balázs mondott: nagyon, sőt szinte túlérzékeny ember volt. Eben az értelemben nagyon is egy Ulpius-féle családba illett volna, ráadásul nagyon jószívű fiú volt, aki ebben a körben nem volt középponti figura, fiatalabb is volt a többieknél. A jószívűségét azonban cinikus, gyakran trágárságokkal tűzdelt stílusa mögé rejtette. Nem igazán tudott mit kezdeni az életével: ez egyrészt szerintem pozitívum volt, hisz nem zárta le magát hamar – ahogy Szerb Antal hősei sem –, nem menekült egy szakmába vagy a kispolgári életbe, ugyanakkor persze negatívum is, hiszen nem volt igazi életcélja.

SZERB JÁNOS, 1975. MÁJ. 31-ÉN

*Minthogy nálunk a verseket
azért írják, hogy kiadják;
továbbá azért, hogy maga a
költő a társadalom ténylegesen
költőként funkcionálhasson
(s ennek vannak előnyei,
s hátrányai pedig művészete javára válik),
s minthogy én, ki a címet írtam,
a remény leghalványabb pislogása nélkül
kémelem, hogy mi a franc lesz,
először szeretném ténylegesen
e költő-funkcionalitást (ld. fent),
azaz, ha majd megdöglök vagy máshol élek,
egyáltalán ha majd történni fog velem akármí,
hogy azután, holmi itt ragadt jó barát,
– mondjuk, az utókor –
kiadná e versemet, s te (s ez a te olyan konkrét,
hogy bármelyiktek nevét tudom, olvasó,
élj akár
100 év múlva is), mint a zárójelben írtam:
olvasóm,
átérezned, hogy...
valamint elhelyeznél abba a lukba
ahol arany, petőfi, józsef a. stbstb. üldögél,
ó ha 100 év múlva is lenne faszom,
mit leszophatnátok!*

Mintha mindkettőtök elbeszéléséből az derülne ki, hogy pontosan egyikőtök se tudta, mi köti őt össze Szerb Jánossal, nagyon nehéz elmondani az eltávolodás folyamatát is: tulajdonképp ennek sem volt íve. Úgy beszéltek róla – főleg Balázs –, hogy noha nagyon fontos figuraként volt jelen, nem volt egészen világos, ki volt ő. Tényleg fölmerül a kérdés, hogy hát kicsoda is volt ő? Miért lett sokak ifjúságának ennyire központi alakja? Ez nagyon nehezen körülrajzolható: olyan tudománnyal foglalkozott, amelyet rajta kívül még körvonalakban is nagyon kevesen értettek, a versei próbálkozások maradtak, és így tovább. Ez a csupa negatívummal – mármint hiánnyal, ismeretlenséggel – körülhatárolható figura hogyan vált mégis ennyire fontossá? Mit tudunk róla?

Tábor Ádám: Valószínűleg itt is a korkülönbség számít – számunkra, bár fontos volt, mivel kedves fiú volt, művészként, íróként

egyáltalán nem volt fontos, nem is lépett elő ezzel. Ahogyan Petri György fogalmaz a később az – általa válogatott – poszthumusz kötethez írott utószavában: senkit és semmit nem vett komolyan, és arra sem tartott igényt, hogy őt komolyan vegyék. Viszont nagyon érzékeny volt a korszellem iránt, és a hetvenes évek első felében – pont akkor, amikor Balázs ismerte őt – nagyon jó érzékel választotta ki azokat, akik hatottak rá: Szentjóbý Tamást, Tandori Dezsőt, Bálint Istvánt. Valóban nagyon bátor – akkor aktuális – konceptuális verseket írt. Az egyik képverse Magyarország térképét ábrázolja, keletről nyugatra mutató nyilakkal, és felsorol vagy harminc nevet, akik azokban az években disszidáltak. A versei egyenetlenek, de bennük is megvan ez az érzékenység.

EGYETEM TÉR, HAJNALI ½ 5

*Akik ma hajnalban együtt voltak,
és egy ócska, szar kis Fiatra támaszkodva
bámulták a napkeltét,
és arra gondoltak, hogy a Kikelet*

itt

*Keleten is
olyan, mint
Nyugaton,*

*biztos nem számoltak az alkonyattal,
pedig aki e kettőt egybeveti,
és felelőssége teljes tudatában kijelenti,
hogy magát szimpatikus fiúnak tartja
(bár Tzara ezt is már rég kitalálta),
az tudja, miért utálok magam annyira.*

A verseiben nagyon jellemző trágárságok is találhatók, Tábor Adám mondta is, hogy ez valamilyen képp hozzátartozott a karakteréhez és ilyen módon persze a költészetéhez is – most kicsit éppen ezt

az arcélt szeretnénk fölrajzolni. Ezeket a verseket, legalábbis ha felületesen olvassuk, művészet- és élettágadó gesztusnak érzékelhetjük talán leginkább. A gesztusról azt szoktuk gondolni, hogy egyszer használatos dolog, egyszer üt vagy fricskáz, ha jól sikerül, de másodszor is csupán ugyanarra képes, s ha elmúlt a meglepetés, tulajdonképpen már nem nagyon lehet vele mit kezdeni. Így van-e ez az ő verseivel is, vagy vannak olyan darabjai is, amelyek többek ennél? Mit tudunk kezdeni velük azután, hogy a közegük elmúlt? Ma hatnak valahogy, akár rátok, akár egyáltalán?

Györe Balázs: Mivel érzelmileg közel álltam és még most is közel állok hozzá, életében és halálában, családjában, rám hatnak a versei. Én szerettem, szeretem őket. Önmagában soha nem kedveltem a trágár vagy a csúnya megszólalásokat a versekben – nála sem; de elfogadom. A könyvem első fejezetének a címe is egy tőle vett idézet: *csak ennyi: ellen.* Az ellen, az ellenállás az, ami számomra nagy hatással volt őbenne. Nem csak az, hogy nálam sokkal korábban növesztett már hosszú haját meg sokkal szabadabban élt és gondolkodott, hanem hogy ellen is mert állni bizonyos helyzetekben, a verseiben is. Azt is tőle tanultam meg, hogy az ember ne írjon le olyat, amit igazából nem élt át, ami nem volt saját élménye, tehát ami egy mesterkéltséggé válik: ő figyelmeztetett engem először, hogy ezt nem szabad.

SZÍV

*halálad előtt mikor
utoljára lámpát gyújtottál
szív
az eszmélet szétfolyt meszes
aortádban
szív
elhagylak, hogy megdicsőülj
szív: fekete rózsaszirmok fedik
csupasz tested
csak el ne feledjem
akkor a fényt keresni
talán most? hófödte csúcsok felé –
emelkedik*

Azt hiszem, még érdemes lenne kitérni arra, hogy – mint említettük – tibetológus volt, s bár nagyon kevésé tudjuk, hogy pontosan mit is csinált, mégis eszünkbe juthat az, hogy a tibeti buddhizmus – s általában maga a buddhizmus is –, borzasztóan leegyszerűsítve fogalmazva most, a létezést valamiféle szenvedésnek tartja, amelyből ki kell lépni és amelytől meg kell szabadulni. Értelmezhetjük az életét, az életművét ennek a fényében? Hatott-e ez rá, vagy valami egészen mást érthetünk meg abból, ami számára a tibetológiában fontos volt?

Tábor Ádám: A *Szív* című versében – legalábbis én – nagyon érzem a tibeti *Halottaskönyv* szellemiségét. Nem az irodalmi hatását, hanem egy valóban belső élményt, hogyan kell az embernek viszonyulnia ahhoz a pillanathoz, amikor eljön a halála. Nem tudom, hogy ezt a mai befogadók mennyire tudják, de a múlt század közepén, amikor a tibeti felkelés leverése után a dalai láma emigrációba vonult, az egész Nyugaton – Európában és Amerikában is – nagyon elterjedté vált a progresszív értelmiség körében a tibeti buddhizmus. Ez egy szűk körben Magyarországon is így volt. Szerb Jancsi is először Hamvas Béla fordításában, interpretálásában olvasta a tibeti *Halottaskönyvet*, s például Hajas Tibor egy egész – drámai, sőt nagyon tragikus és erős – performer-életművet épített eköré. Először Szerb Jánosra is kvázi költőként és emberként hatott. Később én lepődtem meg a legjobban, amikor megtudtam, hogy komolyan tibetisztikával kezdett foglalkozni, majd még később komoly orientalistáktól hallottam – még élt, a nyolcvanas években –, hogy hallatlanul kiválóan dolgozik és Bécsben már nagy elismertségnek örvend a szakmájában (körülbelül harmincöt éves volt ekkor). Jancsi azt is mesélte nekem egyszer, hogy járt Indiában és találkozott a dalai lámával is.

Györe Balázs: Amikor meghalt, a tibetológusok Kiotóban meggyászolták. A mamája – aki két-három évvel élte túl – még a halála után létrehozta a Szerb János Alapítványt, amely több tibeti tárgyú könyvet is megjelentetett, legutóbb Kerényi Béla kötetét a tibeti buddhista imázslók történetéről.

VÁRI György

Lauri Pilter

FELEJTKEZZÉK EL RÓLAM AZ ÉN JOBKKEZEM

– részlet a *Sárkányfelhő* című regényből

*Babilon folyóvizeinél, ott ültünk és sírtunk,
mikor a Sionról megemlékezünk.*

*A fűzfákra, közepette, oda függesztettük hárfáinkat,
Mert énekszóra nógattak ott elfogóink, kínzóink
pedig víg dalra, mondván:*

*Énekeljete nekünk a Sion énekei közül!
Hogyan énekelnök az Úrnak énekét
idegen földön?!*

*Ha elfelejtkezem rólad, Jeruzsálem,
felejtkezzék el rólam az én jobbkezem!
(Zsoltárok: 137, 1–5.; Károli Gáspár ford.)*

Lea Kafka születésnapja arra a napra esett, amelyen James Joyce regénye, az *Ulysses* játszódik, a Joyce-rajongók a főszereplő neve után *Bloomsday*-nek nevezik. Enyhe, kora nyári nap volt. Lavran, a norvég keresztnevű, tizennyolc éves egyetemista bizonyos mértékig Joyce-rajongó volt: volt egy amerikai rokonaitól kapott szürke, puha kötésű *Ulysses*-kiadása, és egy puha kötésű eszélyűjteménye, amely a regény tizennyolc fejezetét tárgyalta. Születésnapja alkalmából egy zsidó család jött vendégségbe Lea Kafkához, elhunyt apja ismerősei. Leának csak az apja volt zsidó, csehországi származású, az anyja orosz volt. Az apa az új tartui zsidó te-